

Sürdürülebilirlik kavramı

Prof. Dr. Çağatay Güler

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Güler, Halk Sağlığı'nın özellikle Çevre Sağlığı alanında çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Tıp alanında kitap ve makaleleri, çok sayıda şiir ve mizahla ilgili kitapları yayınlamıştır.

Didem Söylemez Sur

1999 yılında İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksek Okulunu bitirdi. Çalışma hayatına Marmara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak başladı. 2002 yılında Sağlık Kurumları Yöneticiliği Yüksek Lisans'ını bitirerek Bilim Uzmanı unvanını aldı. 4 kitap 50'yi aşkın makale ve bildiri sahibi olan Didem Söylemez Sur, 2004 yılında özel sektöre geçti. Halen MedicalPark Sağlık Grubu'nda çalışmaktadır.

Rachel Carson'un "Sessiz İlbahar" ya da gerçek anlamıyla "Sesini Yitiren Bahar" kitabının 1962 yılında yayınlanmasından başlayarak geçen yıllarda çevreye yaklaşım büyük oranda değişmiş, sonunda günümüzün "sürdürülebilirlik" kavramına ulaşılmıştır. Günümüzde iklimle ilgili önemli ve tehlikeli değişim sürecinin başladığının fark edilmesi duyarlılığı daha da artırmıştır.

Sürekli ekonomik büyüme ve gelişme

hedefi, doğal kaynakların tükenmesine ve çevresel bozulmaya yol açmaktadır. Bu durumda birey ya da ülke düzeyinde değil, global olarak ilkesel kararların verilmesi ve uygulamaya sokulması gerekmektedir. Ancak gerçek çözüm için gelişmiş ve gelişmemiş bütün ülkelerin birbirinin "olmazsa olmazını kabul etmesi" (negotiation) şarttır. Çünkü gelişmekte olan ülkeleri sürekli ham madde ihracı ve işlenmiş madde alımına mahkum edecek bir yaklaşımın, etkili olabilmesi mümkün değildir. Nitekim habitat toplantılarında da sürdürülebilirlikle ilgili olarak yapılmış olan tartışmaların temelinde bu endişe yatmaktadır.

Enerji, temel ekonomik itici güç ve enerji bağımsızlığı toplumların en zorunlu gereksinimlerinden biridir. Çevre müdahalelerinin temelinde enerji gereksinimi yatmaktadır. Enerji savurganlığı bir yana enerji elde edilmesi ve kullanımıyla ilgili her türlü uygulamanın çevre maliyeti çok yüksektir.

İngilizce'deki "sustainability" terimi dilimize sürdürülebilirlik olarak çevrilmiştir. Bu terim sonsuz olarak sürdürülebilir bir süreç ya da durumun niteliğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Kavram olarak toplumun söz konusu terimi nasıl algıladığına, nasıl değerlendirdiğine

Sürdürülebilirlik sözcüğüne yüklenecek bir diğer anlam, bir organizasyonun yüksek kalitede hizmeti ve bileşenlerinin, organizasyonun tüm gereksinimlerini sağlayacak biçimde, geçerli bir misyon tanımının, zararsız ve etkili yönetim sistemlerinin ve seçenekli girdi kaynaklarının oluşturulması ya da sağlanmasıdır.

yönelik bir çalışma bulunmamaktadır.

Toplumumuzda sürdürülebilirlik kavramını savurganlığın önlenmesi anlamını daha büyük oranda içermektedir. Sözcüğün kavram olarak toplum bilincine yerleştirilmesinde hemen her disiplinin sistemli çabası gerekmektedir.

“Doğanın kontrol altına alınması” savı; “var olan kaynakların tümünün insan için olduğu ve istendiği biçimde kullanılabileceği” şeklindeki yaklaşımlar, sürdürülebilirlik kavramının tam algılanmasını engelleyici özelliktedir. Eskiden beri insanlar doğal kaynakları bu biçimde kullanmaya alışmışlardır. Ancak meyve ağaçlarının dikilmesi gelecek kuşaklara yönelik bir “sürdürülebilirlik” uygulaması olarak düşünülebilir. Onun dışında birçok uygulama sadece günlük sorunların çözümüne yönelik olarak kalmıştır. Örneğin: Tükenen meralar, verimliliği düşen tarlalar terk edilmiş; savaşta düşmanın saklanmasını engellemek için ormanlar yakılmış; büyük su kitleleri lağım atıklarının taşınması amacıyla kullanılmıştır. Daha otuzlu yıllara kadar tüm dünyada denizin kirlenebilirliği “olabilir” bir durum olarak dahi düşünülmemiştir. O yıllarda çevre sağlığı ile ilgili yasal düzenlemeler de, hiçbir ülke tarafından göz önüne alınmamıştır. Birçok dilde “deniz (derya)” teriminin çok büyük miktarları - sonsuzu, anlatabilmek için kullanılması da bunun bir göstergesidir.

Kuşkusuz sürdürülebilirlik, birçok toplum ve kültür tarafından bilinen ve uygulanan bir süreçtir. Kızılderililer ve Afrika yerlilerinin kültürleri de bu kavrama sahiptir. Ancak yapılan kültürel müdahaleler ilk olarak bu kültürel öğenin zayıflaması sonucunu verebilmektedir.

Sürdürülebilirlikte canlı kürenin, günümüz kuşakları için kullanılırken, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılamaya da yetecek şekilde, özelliklerinin korunması temel amaçtır.

Sürdürülebilirlik teriminin bir diğer anlamı da, olumlu durumun destek ortadan kalktıktan sonra da sürüp gitmesi yani olumlu bir program ya da projenin teknik destek ortadan kalktıktan sonra da sürebilmesidir. Bu da personel, donanım, olanak ve sarf malzemelerinin, uygulamaları belirtilen sürede tamamlanabilir yeterlikte olması anlamına gelmektedir.

Bu anlamda sürdürülebilirlik statik ve dinamik olmak üzere iki değişik biçimde açıklanabilir.

Statik sürdürülebilirlik tamamlanan bir program ya da projenin öngördüğü başlangıç yararının, aynı hedef gruba yarar sağlayacak biçimde sürdürülmesi anlamına gelir.

Dinamik sürdürülebilirlik ise tamamlanmış olan proje ya da program sonuçlarının, farklı bir kapsamda ya da farklı bir hedefe yarar sağlayacak biçimde, başlangıç hedef ve/veya kapsamından kaydırılarak yeni gruplara yönelik sürdürülmesidir.

Sürdürülebilirlik sözcüğüne yüklenecek bir diğer anlam, bir organizasyonun yüksek kalitede hizmeti ve bileşenlerinin, organizasyonun tüm gereksinimlerini sağlayacak biçimde, geçerli bir misyon tanımının, zararsız ve etkili yönetim sistemlerinin ve seçenekli girdi kaynaklarının oluşturulması ya da sağlanmasıdır. Gelişmekte olan toplumlarda birçok etkinliğin başarılması, sistemin zorlamasından çok bireysel inisiyatifle olmakta ve kişilerin etkinliğini yitirmesi, kimi zaman başarılı uygulamaların etkinliğini yitirmesine, hizmetin gerilemesine, hatta sonlanmasına yol açabilmektedir.

Çevre ve insan açısından sürdürülebilirlik

Çevrenin korunması toplumun sosyal ve ekonomik sağlığı ile ilişkilidir. Günümüz gereksinimlerini karşılayacak uygulamaların, toplum ve çevrenin uzun süreli sağlığını ve canlılığını sürdürecektir bir şekilde yürütülmesi gerekir. Çevresel değişim ve etkilenimlerin anlamlı çevresel göstergelerle ölçülmesi ve izlenmesi sağlanmalıdır. Toplum bireyle-

rinin uygulamaları sahiplenebilmesi için, kaynakları yönlendirerek ve işbirliğini sağlayarak, tarafların çözüme katılması sağlanmalıdır; destekleyici bir çevrenin sürekliliğini sağlayacak önemli dayanakları tahrip etmeksizin bir grup, toplum ya da ekonominin sağlığının ve verimliliğinin sürdürülmesi esastır.

Sürdürülebilirlik günümüzün gereksinimlerini karşılayan ve gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilen olanaklarını da tehlikeye düşürmeyen gelişme ve ilerlemeler olarak da tanımlanmaktadır (Our Common Future, Brundtland Commission of the UN General Assembly Raporu, 1987). Başka bir deyişle sürdürülebilirlik gelecek kuşakların gereksinimlerini sağlayabilmelerini sağlayacak ve onların varlıklarını tehlikeye düşürmeyecek biçimde gezegenimizin kaynaklarından yararlanmak ve yaşamaktır. Bu kavram, belirli bir alanın belirtilen uygulama süresince belirli bir bölgenin çevresine ilerleyici herhangi bir fiziksel, biyolojik, ekonomik ve sosyal zarar vermeksizin, gerçekçi girdilerle kabul edilebilir hizmet ve verimlilik sağlayacak biçimde kullanılıp kullanılmadığının bir ölçütüdür.

Bir diğer tanıma göre “uzun süreli ekonomik, sosyal ve çevresel sağlık ve hayatiyet” (New Jersey Future). Sürdürülebilir bir toplum sağlıklı, canlı, huzurlu ve uzun süreçte değişen koşullara yaratıcı bir biçimde uyum sağlayabilen bir toplumdur. Bahsi geçen kavram kültürel, ekonomik, çevresel ve toplumsal sistemlerin uzun süreli sağlığı ve hayatiyetidir.

Çevre, toplum ve ekonominin uyumlu biçimde varlığı esastır. Global ekonomi ve enformasyon ağı, söz konusu yaklaşımın önemini daha da artırmış durumdadır. Doğal kaynak kullanımını, kendisini yenileme kapasitesini aşmayacak düzeyde tutarak, bütün toplumların yaşam kalitesini artırmayı hedefler.

İnsan nüfusu artmayı sürdürdükçe yiyecek su ve diğer gereksinimlere olan ihtiyaç da artar ve çevrenin oluşan atıkları işlemesi, yeniden döngüye sokmasıyla ilgili olarak zorlanmasına neden olur. Talebin böylesine artması ve kaynak sınırlılığı, temel bazı toplumsal değişiklikleri de beraberinde getirir. Sonuçta bireysel, ailesel, toplumsal ve uluslararası eylemleri ve buna yönelik bir stratejinin belirlenmesini gerekli kılar.

Çevresel bozulmanın insan sağlığı ve varlığıyla bağlantısının anlaşılması, tüm toplum bireyleri için kolay bir süreç değildir. Bu nedenle çevresel bozulma ve etkilenimin yerel bağlantılarının kurulması, toplum bireyleri tarafından bilinçli olarak algılanması sağlanmalıdır. Çoğu uluslararası anlaşmaların etkisiz kalma-

si, uygulanabilir olmaktan çıkmasının temel nedeni bireysel etkinliğin olmamasıdır. Sözgelimi kurşunsuz benzine ilgili olarak hangi karar alınır alınsın, toplum bireyleri kurşunsuz benzini seçmedikçe, alınan kararın hiçbir anlamı olmayacaktır. Kurşunsuz benzine ilgili öneriler kalktığında satışının büyük oranda düşmesinin nedeni budur.

Dünyada global olarak alınan kararlar arasında 1987 yılında ozon tabakasını zayıflatan maddelerle ilgili Montreal Protokolü, biyolojik çeşitlilikle ilgili 1992 Konvansiyonu, 1992 İklim Değişikliği Konvansiyonu, Kuzey Atlantik Deniz Çevresinin Korunmasına Yönelik Konvansiyon (1992) ve 1992 Helsinki Konvansiyonu örnek olarak verilebilir. Ancak alınan kararlar kimi gelişmekte olan ülkelerde seçeneksizlikten, kimi de gelişmiş ülkelerde ekonomik çıkarlarına aykırı olduğu için tam uygulanamamaktadır. 1997 Kyoto Protokolü, ABD tarafından iklim değişikliği ile ilgili verilerin yetersizliği ileri sürülerek, adeta geçiştirilmektedir. Politik karar olmaksızın istenilen etkinliğin sağlanabilmesi mümkün olamamaktadır.

Sürdürülebilirlik terimi çoğu kez "sürdürülebilir kalkınma" ya da "sürdürülebilir yaşama" anlamında da kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin desteklediği Brundland Komisyonu'nun raporunda (1987) "gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini tehlikeye düşürmeksizin, günümüzün gereksinimlerini karşılayacak bir kalkınma" olarak tanımlanan sürdürülebilirlik tam olarak yerine getirilebilmesi mümkün olmayan kuramsal bir tanım olarak kalmaktadır.

Sürdürülebilirlik günümüzde birçok disiplin tarafından eklentilerle kullanılmaktadır. Kullanıldığı alan ve uygulamalar arasında ekonomik gelişme, çevre, sosyoloji, sağlık, eğitim, gıda üretimi, enerji, ulaşım, yaşama biçimi, toplum güvenliği sayılabilir. Rosenbaum'un getirdiği tanıma göre sürdürülebilirlik; kaynakları tüketmeyen ya da doğal döngülere herhangi bir zarar vermeyen yöntem, sistem ve materyallerin kullanılmasına yönelik uygulamalardır".

Bütün bu tanımlar sürdürülebilirliğin esas olarak dünyanın, biyosferin sonuza kadar varlığını sürdürmesine yönelik tüm yaklaşımları kapsamaktadır. Bu durum ekonomik, sosyal ve ekolojik katma değerlerin birlikte yaratılmasını gerektirir. Sosyal ve ekonomik ölçütler her zaman göz önüne alınamamaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi söz konusu kriterlerin ölçüm amacıyla kullanılmasındaki güçlüklerdir. Ekonomik hesaplarda çoğu kez sosyal ve ekolojik kayıplar "zarar" olarak hesaba katılmamaktadır. Diğer bir neden ekonomik gerçeklerin çoğu kez diğer tüm gerçeklerin önüne geçmesidir.

Bir kuruluş ya da şirket için sosyal katma değer çalışanlara bir anlamda sosyal güvence vermektedir ve çalışanlar için doyumsuz bir iş hayatı doyumsuz bir yaşamla bağlantılı bir öğedir. Buna örnek olarak kadınların annelik ve iş uygulamalarını bir arada sürdürme eğilimini, şirketlerin desteklemesi gösterilebilir. Ayrıca günümüzde şirketler toplumda büyük oranda sorumluluk alma eğilimi ve baskıdadır. Üstelik işyerinde bir "şirket hemşehirliliği" yaratma gereksinimleri vardır ve çevre açısından yasaların gerektirdiğinin çok üzerinde çevresel bir yaklaşım içerisinde bulunmak zorunluluğu doğmaktadır. Bir anlamda kritik doğal sermayenin korunması sorumluluğu şirketlerin sorumluluk alanlarına denk düşmektedir.

Sürdürülebilirlik aslında çevresel bir hareket değil, bir topluluk hareketidir ve toplumlarda bu anlayışın oluşması uzun bir süreç gerektirmektedir (minimum 25 – 50 yıl). Toplumun taşınabilir kapasiteyi göz önünde tutması; ekonomi, çevre ve sosyal görüşler arasındaki bağlantıları kabul etmesi ve bunların ölçülebilmesi, toplumun tüm üyelerinin bakışının değişmesi ile mümkündür. Toplum bireyleri doğal kaynakların sürdürülebilir tüketimi konusunda bilinçlendikçe söz konusu yaklaşımlar daha da güçlenecektir. Bu kavram toplum kültürünün bir parçası olduğunda, vazgeçilemez bir etik kural haline gelecek ve baskı unsuru olacak etkinlikte, bir toplum talebi yaratılabilecektir.

Kaynaklar

Carson, Rachel (1962). *Silent Spring*. Boston, MA, Houghton Mifflin, 1962

Carbon Dioxide Information Analysis Center, Oak Ridge National Laboratory, U.S. Department of Energy, February 26, 1999

Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change 1995: The Science of Climate Change*, Cambridge University Press: New York, 1996

Miller, G. Tyler, Jr., *Living in the Environment, An Introduction to Environment Science*, sixth edition, 1990

U.S. Environmental Protection Agency, *Inventory of U.S. Greenhouse Gas Emissions and Sinks: 1990 - 1998*, EPA 236-R-00-001, April 2000

Davis, Stacy, *Transportation Energy Data Book*, Oak Ridge National Laboratory, U.S. Department of Energy, Edition 17, 1997

Energy Information Administration, *Annual Energy Review 1997*, DOE/EIA-0387(97), U.S. Department of Energy, Washington, DC., July 1998

Energy Information Administration, *Emissions of Greenhouse Gases in the United States 1997*, DOE/EIA-0573 (97), U.S. Department of Energy, Washington, DC. October 1998

Elliott, Lorraine. (1998). *The Global Politics of The Environment*, New York, NY, New York University Press, 1998

Toplum bireyleri doğal kaynakların sürdürülebilir tüketimi konusunda bilinçlendikçe söz konusu yaklaşımlar daha da güçlenecektir. Bu kavram toplum kültürünün bir parçası olduğunda, vazgeçilemez bir etik kural haline gelecek ve baskı unsuru olacak etkinlikte, bir toplum talebi yaratılabilecektir.

Rosenbaum, Walter (1998). *Environmental Politics and Policy*. Washington, DC, CQ Press, 1998

Hays, Samuel P. (1959). *Conservation and the Gospel of Efficiency: The Progressive Conservation Movement, 1890-1920*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1959

Cooper's Comprehensive Environmental Desk Reference, Arthur R. Cooper, Sr., Van Nostrand Reinhold: New York, 1996